

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้านการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดนครพนม : กรณีศึกษาอำเภอท่าอุเทน ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย สรุปประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเรียนรู้
4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
5. ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้
6. บริบทจังหวัดนครพนม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และเศรษฐกิจพอเพียง

1.1 การมีส่วนร่วม

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ไว้อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับลักษณะงานที่เกี่ยวข้อง และเป้าหมายของงานที่จะนำไปใช้ มีดังนี้

เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544, หน้า 12) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนที่แล้วมา เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่เข้ามาร่วมสมทบแรงงานสมทบวัสดุ สมทบเงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมกันทำ แต่การเข้ามามีส่วนร่วมในปัจจุบันและอนาคต จะเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมบำรุงรักษา มากกว่าการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง ซึ่งสอดคล้องกับยูไนเต็เนชั่น (United Nation, 1975, หน้า 4) ที่ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ และเกี่ยวข้องกับมวลชนในระดับต่าง ๆ ดังนี้ ประการแรก ในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ ทางสังคม และการจัดสรรทรัพยากร และประการที่สอง ในการกระทำโดยสมัครใจ ต่อกิจกรรมและ โครงการ

ฉวีวรรณ มหะเสนีย์ (2547, หน้า 5) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาการตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้น ได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น พร้อมทั้งจะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันยอมรับความจริงที่ว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง

ชัชรี นฤทุม (2547, หน้า 7-9) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของงานดียิ่งขึ้น ประสิทธิภาพเกี่ยวกับหน่วยงาน มีโครงสร้าง นโยบาย การดำเนินงานและใช้วิธีการให้บรรลุถึง เป้าหมาย โดยวิธีการที่ดีที่สุดในสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกกับคุณภาพของคนในหน่วยงาน ซึ่งสอดคล้องกับพะยอม วุฒิสวัสดิ์ (2543, หน้า 3) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีขึ้นโดยตลอดตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผน โครงการ การเสียสละกำลัง แรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใดๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

วันชัย โกลละสุต (2549, หน้า 5) ที่ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ทรัพยากรในการบริหารที่เป็นส่วนของบุคคลในแต่ละระดับการปฏิบัติมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ และควบคุมการปฏิบัติในแต่ละส่วน ๆ อย่างเต็มความสามารถ ทั้งในทิศทางเพื่อการปฏิบัติด้านเดียว หรือการนำเสนอซึ่งความคิดในการดำเนินการตามกระบวนการนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

คิทซ์ (Keith, 2007, หน้า 136) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่ง ในสถานการณ์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจ ให้กระทำการบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งให้ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ซึ่งสอดคล้องกับรีเดอร์ (Reeders, 2007 : 39) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

เออร์วิน (Erwin, 2007, หน้า 138) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิดตัดสินใจ แก้ปัญหาของตน เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

(Purposeful) การจัดอย่างเป็นระบบ (Organized) และเป็นการจัดอย่างเป็นช่วงเวลาก่อนหลัง (Consequential Duration) ส่วนการเรียนรู้นั้นเป็นเรื่องของการเกิดขึ้นโดยบังเอิญ (Incidental) ไม่มีการจัดอย่างเป็นระบบ (Unorganized) และเกิดขึ้นได้ในระยะเวลาสั้นๆ (Short Duration)

บลูม (Bloom; อ้างใน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2547, หน้า 29) ได้กล่าวว่า เมื่อเกิดการเรียนรู้ในแต่ละครั้งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 3 ด้าน จึงจะเป็นการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความคิด ความเข้าใจ (Cognitive Domain) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง เช่น การเรียนรู้ความกิริยวชยอด เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ หรือความรู้สึก (Affective Domain) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ เช่น ความเชื่อ ความสนใจ เจตคติ ค่านิยม เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางการเคลื่อนไหวของร่างกาย (Psychomotor Domain) เพื่อให้เกิดความชำนาญหรือทักษะ เช่น การว่ายน้ำ และการเล่นกีฬา เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการเรียนรู้ สรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง ขอบเขตแห่งความสัมพันธ์ของกิจกรรมในการเรียนรู้ที่มีลักษณะติดต่อสัมพันธ์ประสานงานกัน ซึ่งมีการเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องในการร่วมทำกิจกรรมระหว่างกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องการจัดกิจกรรมที่เน้นให้เกษตรกรในจังหวัดนครพนม ได้เข้าไปศึกษาเกี่ยวกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วยกระบวนการที่ถูกต้อง ประกอบด้วย ระยะเวลาของกระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้และแนวทางในการส่งเสริมต่อกระบวนการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้ในการศึกษาและฝึกอบรม แล้วนำความรู้ที่ได้รับไปเผยแพร่และปฏิบัติ เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

1.3 เศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและ ภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง

พื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549, หน้า 53) เลขานุการนิราชัยพัฒนา ได้สรุปความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง “ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ” และ “เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด”

กรมการเกษตร (2548, หน้า 43) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าหรือบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพและที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยมมีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด เศรษฐกิจพอเพียง คือ การดำรงชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต คือ หวนกลับมาใช้ชีวิตชีวิตไทย จะทำให้บ้านเมืองและ ตัวเราหลุดพ้นความทุกข์และมีความสุขในที่สุด

พงศ์ภมร บั๊กแจ่ม (2550, หน้า 56) เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ หลังจากที่มีพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชกระแสรับสั่งแนะแนวทางการดำเนินชีวิต โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง นับเนื่องมาจนถึงวันนี้ วิฤตการณ์เศรษฐกิจของประเทศก็ยังคงอยู่ สมควรที่พวกเราได้ทบทวนพระราชกระแสกันอีกครั้ง เพื่อให้พวกเราได้ “ใจดี ผู้เสีย” กันต่อไป เพื่อนำ

ให้ตัวเราและชาติบ้านเมืองได้ผ่านมรสุมร้ายที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ ด้วยสติที่มั่นคง ปัญญาที่เฉียบแหลม และด้วยความรู้ ความเข้าใจ อย่างลึกซึ้ง เพื่อปรับวิถีชีวิตของพวกเราชาวไทยให้ยึดมั่นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างและยึดมั่นวิถีชีวิตไทย อันนำมาสู่พวกเราชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่อไปชั่วกาลนานเศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้

กล่าวโดยสรุป คือ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง ในการดำรงหลักการพึ่งตนเอง อาจจะไม่แยกแยะโดยยึดหลักสำคัญอยู่ 5 ประการ คือ

1. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ปราณีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
2. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ
3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน
4. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี ต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพแวดล้อม และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง
5. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการมุ่งที่การลดรายจ่ายในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อน เป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่พอกิน พอใช้

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ คือ ความพอดีไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอรรถภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพในการดำรงชีวิต ชั่วตรง ไม่โลภมาก ก็จะอยู่อย่างมีความสุข จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตร โดยยึดหลักการพึ่งตนเองในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้เกิดผลผลิตที่เพียงพอต่อการดำรงชีพในครัวเรือนหรือชุมชน ได้แก่ การทำไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน และการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.1 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นแนวคิดพื้นฐานของวิชาการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยให้คนในชุมชนช่วยตนเองได้ ถือได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาในทุกท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นมานานแล้วก็ตาม แต่ในปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าและทดลองเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างจริงจัง และอย่างกว้างขวาง ทำให้ไม่สามารถนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุม ครบถ้วน และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป หรือหากทำได้ ก็ยากที่จะกำหนดได้ชัดเจนว่าอะไรคือความหมายของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังมีคำอธิบายที่แตกต่างกันอยู่มากกว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นดำเนินไปอย่างไร

สำหรับทฤษฎีและแนวคิดที่อธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ทฤษฎีของนักปรัชญากลุ่มมนุษยนิยม ได้แก่ Paulo Freire และ Julius Nyerere ได้ให้ความเห็นจากมนุษย์ทุกคนเสมอกันในศักดิ์ศรี คุณค่า และศักยภาพ ซึ่งสามารถเป็นประโยชน์แก่สังคมได้ มนุษย์ย่อมสามารถเลือกทางเดินที่เขาเห็นว่ายุติธรรม โดยไม่จำเป็นต้องฟังคำสั่งหรือคำชี้แนะอย่างมงาย และเกิดจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญา ตระหนักรู้ และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตเขาเอง นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังลดปัญหาความแตกแยก เนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่าง ๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย ดังที่ได้มีผู้รู้ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ชูเกียรติ ลีสวรรณ (2547, หน้า 132) ได้นิยามการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซงครอบงำบังคับ ให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการแข่งขัน ใช้ควบคุม ระดมทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองอย่างเชื่อมั่นเพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

สัญญา ศัญญาวิวัฒน์ (2545, หน้า 91) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องของการมีส่วนร่วมไว้ว่า ระบบอุปถัมภ์เป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสังคมไทยรวมทั้งความเกรงใจ การค้นหาที่พึ่งของชาวชนบท อันเนื่องมาจากความไม่แน่นอนในอาชีพและรายได้ไม่มั่นใจในสภาพทางสังคมของตนเองและกระบวนการแก้ปัญหา เพื่อช่วยเหลือกลุ่มคนขององค์กรหลักท้องถิ่น เช่น สภาตำบล กรรมการหมู่บ้าน ที่ไม่กระจายผลถึงกลุ่มคนยากไร้

สุนทร สุนันท์ชัย และวิศนี ศิลตระกูล (2546, หน้า 83) ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องของการมีส่วนร่วมไว้ว่า อุปสรรคที่เป็นตัวขัดขวางการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่เกษตรกร คือ

ระบบอุปถัมภ์เช่นกัน และเสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า ปัจจัยการเข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนา กลุ่มของชาวไร่รับจ้าง มีทั้งปัจจัยส่งเสริมและปัจจัยที่ขัดขวาง อันเป็นเหตุให้ก่อตั้งกลุ่มหยุดชะงัก

ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ (2544, หน้า 101) ได้นิยามการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ความร่วมมือในด้านการวางแผนงาน การดำเนินงานร่วมกันของเกษตรกรในโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทแนวใหม่ โดยเฉพาะ โครงการสถาบันเกษตรกรซึ่งการมีส่วนร่วมในโครงการดังกล่าวนี้ หมายถึง การที่เกษตรกรหรือสมาชิกกลุ่มได้มีการร่วมประชุมวางแผน การซื้อขายร่วมกัน การร่วมกันรับความรู้ การร่วมกันขาดทุน และการร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป จากการรวบรวมนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมและศึกษาการให้ความหมายต่าง ๆ แล้วก่อให้เกิดแนวคิดรวม ๆ ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนในชนบทเข้าไปเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของส่วนรวม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาท้องถิ่น โดยในการเข้าเกี่ยวข้องนี้ ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามและเสียสละทรัพยากรบางอย่าง เช่น ความคิดเห็น วัตถุ แรงกาย เวลา และเงิน ลงไป จากการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคมในกรณีมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม หากในแต่ละชุมชนนั้นมีความแตกต่างกัน กลไก วิธีการ และรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมกับการให้ความร่วมมือจะมีความหมายแตกต่างกันอีกประการหนึ่งตรงประเด็นที่ การมีส่วนร่วมจะต้องอยู่กับความรู้สึกเป็นเจ้าของ ส่วนร่วมที่คนอื่นหรือฝ่ายอื่นเข้ามาร่วมด้วยนั้นถือว่าเป็นการให้ความร่วมมือ

2.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน

เมื่อได้ทราบความหมายของการมีส่วนร่วมในลักษณะที่ต่างกันจนสามารถนำมาสรุปรวมให้เห็นภาพของการมีส่วนร่วมได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่สมบูรณ์และละเอียดถี่ถ้วนมากนัก หากไม่ได้พิจารณากลไก วิธีการ และรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน เพราะได้มีการกำหนดกลไก วิธีการ และรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้เป็นจำนวนมากเช่นกัน ถ้าได้ศึกษาและพิจารณาการมีส่วนร่วมดังกล่าวหลากหลายแล้ว ก็จะเกิดประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ละเอียดถี่ถ้วนยิ่งขึ้น ดังที่ได้มีผู้รู้กล่าวไว้ต่อไปนี้

อัฟฮอฟฟ์ (Uphoff ; อ้างใน ชูเกียรติ สีสวรรณ์, 2547, หน้า 133) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมดำเนินการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นประการสำคัญควรจะแบ่งพิจารณาการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 นัย คือ มิติการมีส่วนร่วมและบริบท

10. ความสามารถ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเองเห็นว่าสามารถให้สิ่งที่ต้องการ การให้เขาทำให้สถานการณ์เช่นนั้น

11. การสนับสนุนการเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่า เขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำเช่นนั้น

จึงพอสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของคนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นได้ 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์ในชุมชน ด้านการมีภาระทางเศรษฐกิจ และด้านการมีปัญหาร่วมกัน ตลอดจนด้านการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตาม หากจะสรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น โดยคำนึงลักษณะปัจจัยเป็นสำคัญก็สามารถแบ่งได้ 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคล เกิดจากความต้องการ ความคาดหวัง ความรู้สึกร่วม ความประสงค์ในสิ่งต่าง ๆ เช่น ต้องการเงิน ต้องการผลประโยชน์อื่น ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง เป็นต้น และปัจจัยภายนอกตัวบุคคล เกิดจากแรงผลักดันจากบุคคลอื่น เช่น ผู้นำท้องถิ่นชักจูง เจ้าหน้าที่ขอร้องเกิดภัยธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ไม่ว่าจะแบ่งปัจจัยดังกล่าวในลักษณะใดก็ตาม ปัจจัยย่อยทุกปัจจัยจะมีความสัมพันธ์และเกี่ยวโยงกันหรือสนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังนั้นในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น จึงต้องพิจารณาอย่างกว้างขวาง โดยคำนึงถึงความแตกต่างของชุมชนทั้งด้านโครงสร้าง สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่รวมทั้งโครงสร้างทางสังคมของชุมชนด้วย

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมทำงานของเกษตรกรเพื่อจะร่วมกันปฏิบัติและหาแนวทางแก้ไขในกิจกรรมต่างๆ ด้วยการร่วมประชุมวางแผนดำเนินการ โดยการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะและร่วมติดตามประเมินผลจากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวความคิดมาสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยยึดหลักการทำงานร่วมกันของเกษตรกรเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายเดียวกัน

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

3.1 แนวคิดที่เกี่ยวกับการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์จากประสบการณ์ที่ได้รับ การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นตลอดทุกช่วงอายุที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ แต่ช่วงจะมีกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปตามวัยและสภาพแวดล้อมของมนุษย์ มนุษย์ต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อความอยู่รอดและเพื่อเลือกวิถีการดำรงชีวิต กล่าวโดยสรุป “มนุษย์ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อความอยู่รอดของตนเอง” (สุมน อมรวิวัฒน์, 2541, หน้า 34)

3.1.1 ประเภทและระดับการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ มีกระบวนการเรียนรู้และระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปและได้มีผู้เสนอประเภทและระดับการเรียนรู้ไว้ ดังนี้

บลูม และคณะ (Bloom & colleagues, 1956, p.65 ; อ้างในศิริชัย กาญจนวาสี, 2534, หน้า 78) ได้จัดประเภทของการเรียนรู้ ออกเป็น 3 ด้านได้แก่ พุทธิพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านความคิดสติปัญญา และเจตพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนทักษะพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติ โดยแต่ละด้านจะมีระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

3.1.1.1 พุทธิพิสัย (cognitive domain) เป็นการเรียนรู้ด้านความรู้ ความคิด ซึ่งเกี่ยวกับความสามารถของสติปัญญา เช่น ความจำ ความคิด การเลือกวิธีแก้ปัญหา การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ การคิดรูปแบบ การตัดสินใจค่าของสิ่งต่างๆ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยย่อมมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยและทักษะพิสัย

บลูม และคณะ (Bloom & colleagues, 1956, p.65 ; อ้างในศิริชัย กาญจนวาสี, 2534, หน้า 110-111) ได้ศึกษาวิจัยการเรียนรู้ทางด้านความรู้ ความคิดของมนุษย์ พบว่า โครงสร้างของพุทธิพิสัยประกอบด้วยความสามารถทางสติปัญญาจากง่ายสู่สิ่งที่ซับซ้อน และจากรูปธรรมสู่นามธรรม ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 6 ระดับ ดังนี้

1. ความรู้ความจำ (knowledge) ความสามารถในการจดจำหรือระลึกถึง สิ่งของ เรื่องราว กระบวนการหรือหลักการต่าง ๆ

2. ความเข้าใจ (comprehension) ความสามารถในการแปลความหมายตีความหมาย หรือขยายความ ข่าวดสาร แนวคิดในรูปแบบอื่น สรุปลความด้วยคำพูดตนเอง หรือสรุปแนวโน้มจากข่าวสารที่ได้

3. การนำไปใช้ (application) ความสามารถในการเลือกใช้กฎหลักการ หรือกระบวนการที่เหมาะสมสำหรับแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ใหม่

4. การวิเคราะห์ (analysis) ความสามารถในการแยกแยะส่วนประกอบ ความสัมพันธ์ หรือหลักการแยกออกจากกันเป็นส่วนประกอบย่อย ๆ จนเห็นลำดับขั้นของความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบย่อย ๆ อย่างชัดเจน

5. การสังเคราะห์ (synthesis) ความสามารถในการจัดการรวมส่วนประกอบย่อย ข้อความ แผนงาน หรือหลักการรวมเข้าด้วยกันเป็นรูปแบบ โครงสร้าง หรือแนวคิดใหม่ ที่มีความหมายหรือความสำคัญแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

6. การประเมินค่า (evaluation) ความสามารถในการตัดสินใจคุณค่าของสิ่งของ กระบวนการ ผลผลิต หรือแนวคิด โดยใช้หลักการแห่งเหตุผลภายใต้หรือพัฒนาเกณฑ์มาตรฐานจากภายนอก

3.1.1.2 เจตพิสัย (affective domain) เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งเกี่ยวกับ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม เจตคติ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยมีอิทธิพล ต่อการเรียนรู้ ทางด้านพุทธิพิสัย และทักษะพิสัย

แครธวอลด์ บลูมและมาเซีย (Krathwohl, Bloom and Masia, 2007, หน้า 72) ได้ศึกษาวิจัย การเรียนรู้ทางด้านอารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ อันเป็นกระบวนการทางจิตใจที่เกิดขึ้นภายใน แต่ละบุคคล และได้แบ่งระดับการเรียนรู้ด้านเจตพิสัยที่พัฒนาขึ้นในตัวบุคคลจากระดับต่ำจนถึง ระดับสูงไว้ 5 ระดับ ซึ่งการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้นจะต้องอาศัยพื้นฐานระดับการเรียนรู้ที่ต่ำกว่า ดังต่อไปนี้

1. การรับรู้หรือการใส่ใจต่อสิ่งเร้า (receiving of attending) การที่บุคคลถูกกระตุ้นให้รับรู้ ต่อสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์บางอย่างที่อยู่รอบตัวทำให้เกิดความตระหนัก ความตั้งใจที่จะรับรู้และ ให้ความสนใจต่อสิ่งเร้านั้น

2. การตอบสนอง (responding) เมื่อบุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้าจนเกิดความสนใจ อย่างเต็มที่ บุคคลจึงยอมหรือเต็มใจที่จะตอบสนองและสร้างความพึงพอใจจากการตอบสนองต่อ สิ่งเร้า นั้น

3. การเห็นคุณค่า (valuing) การที่บุคคลมีความเชื่อว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าสำหรับตน แสดง ความชอบสิ่งนั้นมากกว่าสิ่งอื่น และสร้างความผูกพันที่จะอุทิศตนเพื่อค่านิยมนั้น

4. การจัดระบบค่านิยม (organization) เมื่อบุคคลยอมรับและเห็นคุณค่าของค่านิยมนั้นแล้ว บุคคลก็จะรวบรวมค่านิยมต่างๆที่สัมพันธ์กันให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกันอาจทำการเปรียบเทียบ จัดลำดับความสำคัญของค่านิยมพร้อมทั้งกำหนดแนวทางของพฤติกรรมหรือ การแสดงออก

5. การแสดงลักษณะตามค่านิยม (characterization) การที่บุคคลนำระบบค่านิยมที่สร้าง ขึ้นมาผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพและปรัชญาชีวิต ค่านิยมนั้นจึงเป็นแรงขับภายในที่ กระตุ้นให้บุคคลแสดงออกทางพฤติกรรมตามค่านิยมนั้น

3.1.1.3 ทักษะพิสัย (psychomotor domain) เป็นการเรียนรู้ด้านทักษะการปฏิบัติ ซึ่ง เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย การประสานงานของ การใช้วัยวะ ต่างๆ เช่น การเขียน การอ่าน การพูด การวาดภาพ การว่ายน้ำ และการเล่นฟุตบอล เป็นต้น การ เรียนรู้ด้านทักษะพิสัยย่อมส่งผลต่อการเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยเช่นเดียวกัน

ทักษะพิสัยเป็นทักษะทางร่างกายเกี่ยวกับการประสานงานของประสาท สมอง และ กล้ามเนื้อ ซึ่งเน้นความคล่องแคล่ว รวดเร็ว ถูกต้อง และชำนาญ ตามความเป็นจริงแล้วทักษะ พิสัยรวมอยู่ในการเรียนรู้ทุกอย่าง สำหรับการจำแนกระดับการเรียนรู้ทางด้านทักษะการปฏิบัติ ซิมสัน (Simpson, 2006, p.12) ได้จำแนกพัฒนาการทางลักษณะการปฏิบัติไว้อย่างเป็นลำดับขั้น จากระดับง่ายจนถึงระดับซับซ้อนโดยจำแนกเป็น 7 ระดับ ดังนี้

1. การรับรู้ของระบบประสาทและกล้ามเนื้อ (perception) การใช้ระบบประสาททั้งห้า ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนังในการรับรู้และแปลความหมายสิ่งเร้าที่ประสบ จัดนำมาสัมพันธ์กันเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ
2. ความพร้อมที่จะปฏิบัติ (set) การเตรียมความพร้อมทางด้านสมอง อารมณ์ และร่างกาย ที่จะปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ
3. การปฏิบัติตามข้อเสนอแนะ (guided response) การลงมือปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ด้วยการเลียนแบบ และการลองถูกลองผิด
4. การปฏิบัติจนเป็นนิสัย (mechanism) ปฏิบัติการตามลำดับขั้นได้อย่างต่อเนื่องด้วยความมั่นใจจนเกิดความเคยชินคิดเป็นนิสัย
5. การปฏิบัติที่สลับซับซ้อน (complex overt response) ปฏิบัติกิจกรรมที่สลับซับซ้อนขึ้น โดยไม่ต้องใช้ความคิดมากนัก และกระทำได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญ
6. การปรับเปลี่ยนปฏิบัติการ (adaptation) ปรับเปลี่ยนหรือพลิกแพลงปฏิบัติการให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม
7. การสร้างปฏิบัติการใหม่ (origination) การสร้างปฏิบัติการใหม่ขึ้นมาด้วยตนเอง โดยอาศัยการปรับปรุงปฏิบัติการเก่าที่เคยทำมา

การเรียนรู้ทั้ง 3 ด้านตามแนวของ บลูม และคณะ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และสามารถนำมาใช้ส่งเสริมซึ่งกันและกันได้จะทำให้เกิดลักษณะการเรียนรู้ที่สมบูรณ์

3.2 กระบวนการเรียนรู้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541, หน้า 69) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการตามธรรมชาติในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของคนและสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับวิชัช แทนศิริ(2536, หน้า 60) ที่ได้กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นระบบการเรียนรู้ตามธรรมชาติหรือในวิถีชีวิต โดยแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันและพิธีการต่าง ๆ และพรพิไล เลิศวิชา (2541, หน้า 174) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต ดังนั้นการรับรู้กับการปฏิบัติ เนื้อหากับกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน และกฤษณา บุญชัย (2547, หน้า 24) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นการสืบสานถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันด้วยช่องทางต่าง ๆ ผ่านพิธีกรรม ค่านิยม วัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541, หน้า 203-206) ได้ทำการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา พบว่า ปัจจัยที่หล่อหลอมให้เกิดการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1. การเรียนรู้ การฝึกฝน และได้รับการอบรมสั่งสอนจากบุคคลในครอบครัว อาทิ พ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่และผู้มีบุญคุณ และบางคนเรียนรู้จากศาสนา

2. การเรียนรู้จากสภาพธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางครอบครัวตลอดจนการดำเนินชีวิตในชุมชน ที่เป็นแรงผลักดันหรือเป็นแรงจูงใจให้นำสิ่งเหล่านั้นมาใคร่ครวญพิจารณา แล้วนำมาเป็นฐานการเรียนรู้ของตน

3. การเรียนรู้จากสถาบัน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ที่ได้จัดกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ในระบบการศึกษา การฝึกอบรม แล้วนำความรู้มาปรับให้สอดคล้องกับบริบทของตน

4. การเรียนรู้ทางกิจกรรม กิจกรรมที่สถาบันการศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสถาบันต่าง ๆ ได้จัดขึ้นทำให้ได้รับความรู้มากมายและสามารถนำมาปรับใช้

5. การเรียนรู้จากตำราและผู้มีประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้โดยตรงจากตำราทั้งเก่าและใหม่ รวมถึงการรับฟังการบอกเล่าจากผู้ทรงภูมิปัญญา

6. เรียนรู้จากการปฏิบัติงานตามภาระหน้าที่ เป็นการเรียนรู้จากกระบวนการทำงานในหน้าที่แล้วเกิดเป็นทักษะและความชำนาญการ

7. เรียนรู้จากการสัมผัส และการปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนและสภาพแวดล้อมในพื้นที่ปฏิบัติงาน

8. เรียนรู้จากการทดลองปฏิบัติ เป็นความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ด้วยวิธีการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง

9. เรียนรู้จากเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญา ชาวบ้าน กลุ่มปฏิบัติการ นักพัฒนาตลอดจนผู้สนใจในระดับต่าง ๆ ซึ่งนับเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันที่ทรงคุณค่า

10. สำนักในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นการเรียนรู้ สืบทอดและการนำภูมิปัญญาในแนวทางตามพระราชดำรัสเพื่อนำมาพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ ปฐม นิคมานนท์ (2545, หน้า 69) พบว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนชนบทไทย ต้องประกอบด้วยปัจจัยเกื้อหนุนที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง คือ 1) อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 3) ใจรักชอบ 4) ความรู้สึกภาคภูมิใจ 5) การเห็นคุณค่าหรือความก้าวหน้าในสิ่งนั้น 6) ความเป็นคนหัวคิด รู้จักคิดแปลง 7) การฝึกฝนทดลอง 8) การสนับสนุนจากผู้รู้ 9) การทำงานระบบกลุ่ม

เอกวิทย์ ฤ กลาง (2545, หน้า 45-49) ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ไว้ ดังนี้

1. การลองผิดลองถูก เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มนุษย์ได้สะสมความรู้ความเข้าใจของตนตามกาลเวลาที่ล่วงไป แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน

2. การลงมือกระทำจริง เป็นการเรียนรู้ในการปฏิบัติจริงแล้วถ่ายทอดไปยังรุ่นลูกหลานต่อไป

3. การสาธิต และการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า เป็นการถ่ายทอดความรู้ไว้ในรูปแบบของเพลง สุภาษิต คำพังเพย และได้สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การจารึกลงในใบลาน เป็นต้น

4. พิธีกรรม เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ให้ลูกหลานได้รับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรม โดยใช้ความศรัทธา ความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นส่วนโน้มน้าวให้เกิดแนวปฏิบัติ

5. ศาสนา เป็นการเรียนรู้ที่ใช้หลักธรรม คำสอนและวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมเป็นส่วนต่อยอดภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ศาสนามีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า และศาสนาเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน

6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มจากการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับคนต่างถิ่นฐานทำกิน ต่างชาติพันธุ์ ต่างวัฒนธรรม ซึ่งทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีทั้งการผสมผสานกลมกลืน และการเกิดเป็นความคิดใหม่ที่หลากหลายทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่บุคคลพยายามได้มีความพยายามในการเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในตรงกับฐานความเชื่อเดิม ในขณะที่เดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่

8. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีมาแต่เดิม ซึ่งมีวิธีการต่าง ๆ เช่น การแอบเอาอย่าง แอบเรียนรู้ แอบจำ แอบลองทำตามแบบอย่างที่ได้เฝ้าสังเกตอยู่อย่างเงิบ ๆ และจะรับมาเป็นของตนเมื่อการปฏิบัตินั้นสามารถทำได้จริง

จะเห็นได้ว่า มนุษย์สามารถเรียนรู้และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง และกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์สัมพันธ์กันกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์โดยมีอาจแยกออกจากกันได้ กระบวนการเรียนรู้ นำพาซึ่งการสะสมองค์ความรู้และประสบการณ์ และมีการถ่ายทอดจากคนสู่รุ่นต่อไป ทำให้สามารถพัฒนาตนเองและสร้างสรรค์ความเจริญต่าง ๆ บนพื้นฐานภูมิปัญญาให้แก่ชุมชน

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นผลปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อกันและกัน จะช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่เกิดกับทักษะการแสวงหาความรู้ การจดบันทึกความรู้ ความคิด และทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม จากการศึกษาทฤษฎีดังกล่าวผู้วิจัยได้นำทฤษฎีมาใช้สนับสนุนการเรียนรู้เกี่ยวกับการ

4.2.3 วิธีทำทางเกษตร คือ แบ่งพื้นที่การทำเกษตร เป็นสี่ส่วน มีอัตราส่วน 3: 3:3:1 ส่วนที่หนึ่งปลูกข้าว ส่วนที่สอง แบ่งเป็นปลูกพืชหมุนเวียน ปลูกพืชแบบผสมผสาน ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก พืชสมุนไพร และไม้ดอกไม้ประดับ ปลูกพืชสวนครัว สมุนไพร ที่แตกต่างกัน ไม้ผล ที่มีมูลค่าสูงๆ ส่วนที่สามขุดแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ เลี้ยงสัตว์ ส่วนที่สี่ ใช้สำหรับที่อยู่อาศัย การผลิต การเกษตรสำหรับเกษตรกรในชุมชน ต้องทำการผลิตในลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรในไร่นาและ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เน้นการพึ่งพาและผสมผสานให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็น การพัฒนาไร่นาสู่ความยั่งยืน

ดังนั้น แนวทางการทำการเกษตรในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ให้พออยู่พอกิน สรุป แนวทางการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถทำได้ดังนี้

4.2.3.1 ทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นเศรษฐกิจพอเพียง

4.2.3.2 ปลูกผักสวนครัวลดรายจ่ายด้านอาหารในครอบครัว

4.2.3.3 ใช้ปุ๋ยคอกและทำปุ๋ยหมักใช้ร่วมกับปุ๋ยเคมีเพื่อลดรายจ่ายและช่วยปรับปรุง

บำรุงดิน

4.2.3.4 เพาะเห็ดฟางจากฟางข้าวและเศษวัสดุเหลือใช้ในไร่นา

4.2.3.5 ปลูกไม้ผลสวนหลังบ้านและไม้ใช้สอย

4.2.3.6 ปลูกพืชสมุนไพรช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย

4.2.3.7 เลี้ยงปลาในร่องสวน ในนาข้าวและสระน้ำ เพื่อเป็นอาหาร โปรตีนและรายได้

เสริม

4.2.3.8 เลี้ยง ไก่พื้นเมืองและไก่ไข่ประมาณ 10-15 ตัว เพื่อเป็นอาหารต่อครอบครัว โดย ใช้ข้าวเปลือก รำปลา ข้าวจากการทำนา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากการปลูก พืชไร่ เศษพืชผัก จากการ ปลูกพืชผัก

4.2.3.9 การทำก๊าซชีวภาพจากมูลสุกร หรือวัว เพื่อใช้เป็นพลังงาน ในครัวเรือน

4.2.3.10 ทำสารสกัดชีวภาพ จากเศษพืชผักผลไม้ และพืชสมุนไพร ใช้ในไร่นา

4.2.4 การเกษตร แบบพึ่งพา

4.2.4.1 ข้าว : พืชอาหารหลักของคนไทย สำหรับบริโภคในครอบครัว

4.2.4.2 สระน้ำ : แหล่งน้ำในไร่นาและเลี้ยงสัตว์น้ำ

4.2.4.3 พืชผัก : ใช้บริโภคในครัวเรือน ช่วยลดรายจ่ายประจำวัน

4.2.4.4 พืชสมุนไพร ถั่วต่างๆ : เป็นอาหารและยาพื้นบ้าน

4.2.4.5 ไม้ยืนต้นและไม้ใช้สอย : รักษาสภาพแวดล้อมให้สมดุล ป้องกันน้ำท่วม

4.2.4.6 เลี้ยงสัตว์ : แหล่งอาหารโปรตีนและเสริมรายได้

4.2.4.7 ไม้ดอกไม้ประดับ : เพื่อความสวยงาม พักผ่อนจิตใจและเสริมรายได้ (พยายาม

เพาะปลูกในพันธุ์ดีฯ แพงๆ หายาก ผลไม้ราคาแพงๆ สลับ กับที่ปลูกง่ายๆ เช่น ว่านหางจระเข้)

4.2.4.8 ปุ๋ยหมัก บำรุงดิน รักษาสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.2.4.9 การเลี้ยงปลาในนาข้าว ผลผลิตจากข้าวเป็นอาหาร ปลากินแมลงเป็นศัตรูข้าว มูลปลาเป็นปุ๋ยต้นข้าว

4.2.4.10 การปลูกผักกับการเลี้ยงไก่ ไก่กินเศษพืชผัก มูลไก่เป็นปุ๋ยสำหรับพืชผัก

4.2.4.11 มูลสัตว์เป็นปุ๋ยคอก เศษหญ้าใบไม้ทำปุ๋ยหมัก เศษพืชผักเป็นอาหารปลา และทำปุ๋ยชีวภาพ

4.2.4.12 ฟางข้าว ไข่พะองเห็ด ทำปุ๋ยหมัก กลุ่มดิน อาหารสัตว์

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงสรุปได้ว่า การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิธีการทำการเกษตร โดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสวนๆ มีการทำการเกษตรแบบลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นาและทรัพยากรจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการทำการเกษตรเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

4.3 ทฤษฎีใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทำการศึกษาและวิจัยเชิงปฏิบัติ เกี่ยวกับทฤษฎีใหม่มาเป็นเวลานานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ในพื้นที่ส่วนพระองค์ขนาด 16 ไร่ 2 งาน 23 ตารางวาใกล้วัดมงคล ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และทรงมอบให้มูลนิธิชัยพัฒนาที่ทรงจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเสริมโครงการของรัฐ ทั้งนี้ก่อนที่จะทรงนำเอกสารออกเผยแพร่อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2537 นั้น ทรงให้จัดตั้ง "ศูนย์บริหารพัฒนา" ตามแนวพระราชดำริ อยู่ในความรับผิดชอบของมูลนิธิชัยพัฒนา เพื่อเป็นต้นแบบสาธิตการพัฒนาด้านการเกษตร โดยประสานความร่วมมือระหว่าง วัด ราษฎรและรัฐ ทำการเผยแพร่อาชีพการเกษตรและจริยธรรมแก่ประชาชนในชนบท โดยทรงหวังว่าหากประสบความสำเร็จก็จะใช้เป็นแนวทางสาธิตในท้องที่อื่นๆ ต่อไป ทั้งนี้ในส่วนของการพัฒนาด้านการเกษตรนั้น ก็คือแนวคิดและมรรควิธีที่รู้จักกันในนาม “เกษตรทฤษฎีใหม่”

ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของเกษตรกร เป็นปัญหาสำคัญอยู่ในปัจจุบัน และการประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยเฉพาะในเขตที่ใช้น้ำฝนทำนาเป็นหลัก เกษตรกรจะมีความเสี่ยงสูง เป็นเหตุให้ผลผลิตข้าวอยู่ในระดับต่ำ ไม่เพียงพอต่อการบริโภค ด้วยพระอัจฉริยะในการแก้ปัญหา จึงได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” ให้ดำเนินการในพื้นที่ทำกินที่มีขนาดเล็ก ประมาณ 15 ไร่ ด้วยวิธีการจัดการทรัพยากรระดับไร่นาอย่างเหมาะสม ด้วยการจัดสรรการใช้ประโยชน์ในที่ดิน โดยให้มีการจัดสร้างแหล่งน้ำในที่ดินสำหรับการทำการเกษตรแบบผสมผสานอย่างได้ผล เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ให้มีรายได้ไว้ใช้จ่ายและมีอาหารไว้บริโภคตลอดปี (กรมวิชาการ, 2539: 77) ซึ่งได้ดำเนินการอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เพื่อการผลิตทางเกษตรกรรมที่ยั่งยืนสำหรับเกษตรกรชาวไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสว่า “...ถึงบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่ สองอย่างนี้จะทำความเจริญแก่ประเทศได้ แต่ต้องมีความเพียร แล้วต้องอดทน ต้องไม่ใจร้อน...” (สำนักพระราชวัง, 2542, หน้า 31)

พระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวทางหรือหลักการในการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา คือที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการดำเนินการทฤษฎีใหม่ ได้พระราชทานขั้นตอนดำเนินงาน ดังนี้

4.3.1 ขั้นที่ 1 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น สถานะพื้นฐานของเกษตรกร คือ มีพื้นที่น้อย ค่อนข้างยากจน อยู่ในเขตเกษตรน้ำฝนเป็นหลัก โดยในขั้นที่ 1 นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสถียรภาพของการผลิต เสถียรภาพด้านอาหารประจำวัน ความมั่นคงของรายได้ ความมั่นคงของชีวิต และความมั่นคงของชุมชนชนบท เป็นเศรษฐกิจพึ่งตนเองมากขึ้น มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ให้แบ่งพื้นที่ ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่งประมาณ 30% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำ เพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝน และ ใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่าง ๆ (สามารถเลี้ยงปลา ปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักกะเฉด ฯ ได้ด้วย) พื้นที่ส่วนที่สองประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย และพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณ 10% ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่น ๆ (ถนน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักสวนครัวหลังบ้าน เป็นต้น)

4.3.2 ขั้นที่ 2 ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรง ร่วมใจกันดำเนินการในด้าน

4.3.2.1 การผลิต เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การหาน้ำ และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก

4.3.2.2 การตลาด เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหาผู้รวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดี และลดค่าใช้จ่ายลงด้วย

4.3.2.3 ความเป็นอยู่ ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินต่าง ๆ กระบี่ น้ำปลา เลือ่ผ้า ที่พอเพียง

4.3.2.4 สวัสดิการ แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานีนอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้ให้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ

4.3.2.5 การศึกษา มีโรงเรียนและชุมชนมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

4.3.2.6 สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว

4.3.3 **ขั้นที่ 3 ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า** เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรจะมี รายได้ดีขึ้น ฐานะมั่นคงขึ้น เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัทห้างร้านเอกชน มาช่วย ในการทำธุรกิจ การลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัท จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ เกษตรกรขายข้าวได้ในราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) ธนาคารกับ บริษัทสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรและมาสีเอง) เกษตรกรซื้อ เครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ ซื้อในราคา ขายส่ง) ธนาคารกับบริษัทจะสามารถกระจายบุคลากร (เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ให้ เกิดผลดียิ่งขึ้น) ในปัจจุบันนี้ได้มีการนำเอาเกษตรทฤษฎีใหม่ไปทำการทดลองขยายผล ณ ศูนย์ ศึกษาการพัฒนาและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ รวมทั้งกรมวิชาการเกษตร ได้ดำเนินการ จัดทำแปลงสาธิต จำนวน 25 แห่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ นอกจากนี้ กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพบก กระทรวงกลาโหม และกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีการดำเนินงานให้มีการนำเอาทฤษฎีใหม่นี้ไปใช้ อย่างกว้างขวางขึ้น

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ลงมือปฏิบัติตามขั้นที่หนึ่งในที่ดินของตนเป็น ระยะเวลาพอสมควรจนได้ผลแล้ว เกษตรกรก็จะพัฒนาตนเองจากขั้น “พออยู่พอกิน” ไปสู่ขั้น “พอ มีอันจะกิน” เพื่อให้มีผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงควรที่จะต้องดำเนินการตามขั้นที่สองและขั้นที่สามต่อไป ตามลำดับ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2542, หน้า 28)

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ สรุปได้ว่า การเกษตรแบบทฤษฎีใหม่เป็น แนวทางในการจัดสรรพื้นที่ทำกินที่มีขนาดเล็กเพื่อที่จะใช้ประโยชน์ในที่ดิน ได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตนเองได้ โดยมีแนวทางในการดำเนินการตามลำดับขั้นตอน

4.4 ไร่นาสวนผสม

การทำไร่นาสวนผสม หมายถึงระบบการเกษตรที่เกษตรกรสามารถปลูกพืชได้หลายชนิด โดยแบ่งพื้นที่เพาะปลูกพืชต่าง ๆ ตามความต้องการของตลาด รวมทั้งดำเนินกิจกรรมการเกษตร อย่างอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น การปศุสัตว์และการประมง จุดมุ่งหมายของการทำไร่นาสวนผสมก็เพื่อ เป็นการกระจายการผลิตในระดับไร่นาและลดความเสี่ยงในด้านการผลิตและการตลาดของ เกษตรกร โดยเน้นการใช้ทรัพยากรที่ดินและดินให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด ดังนั้น การทำไร่นาสวนผสมจะต้องมีการวางรูปแบบการผลิตและให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการผลิตแต่ ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพทางกายภาพของดินและที่ดิน สภาพเศรษฐกิจและสังคม การใช้ แรงงาน การใช้ทรัพยากรอื่น รวมถึงเงินทุนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำวัสดุ เหลือใช้จากกิจกรรมการผลิตอย่างหนึ่งไปเอื้อประโยชน์ต่อกิจกรรมอีกอย่างหนึ่งในไร่นาแบบครบ

4.5 เกษตรผสมผสาน

เกษตรผสมผสาน หมายถึง ระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกพืชหรือการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ชนิดอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ภายใต้การเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันอาจอยู่ในรูปความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับพืช พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ก็ได้ ตัวอย่างกิจกรรมดังกล่าว เช่น การเลี้ยงไก่ หรือสุกรบนร่องปลา การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงผึ้งในสวนผลไม้ เป็นต้น

ระบบการเกษตรแบบผสมผสานจะประสบความสำเร็จได้ จะต้องมีการวางรูปแบบและดำเนินการ โดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรม แต่ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ภายภาคเศรษฐกิจ สังคม มีการใช้แรงงาน เงินทุน ที่ดิน ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้จักนำวัสดุเหลือใช้จากการผลิตชนิดหนึ่งมาหมุนเวียนใช้ประโยชน์กับการผลิตอีกชนิดหนึ่ง หรือหลายชนิดภายในไร่นาแบบครบวงจร ซึ่งมีรูปแบบ ดังนี้

4.5.1 แบ่งตามกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่เป็นหลัก

4.5.1.1 กิจกรรมพืชเป็นหลัก โดยมีรายได้หลักจากพืช

4.5.1.2 กิจกรรมเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก โดยมีรายได้หลักจากการเลี้ยงสัตว์

4.5.1.3 กิจกรรมประมงเป็นหลัก โดยมีรายได้หลักจากการประมง

4.5.1.4 กิจกรรมไร่นาป่าผสมหรือวนเกษตรเป็นหลัก มีการจัดการป่าไม้เป็นหลัก

ร่วมกับการเกษตรทุกแขนง

4.5.2 แบ่งตามวิธีการดำเนินการ

4.5.2.1 ระบบการเกษตรผสมผสานที่ มีการใช้สารเคมี

4.5.2.2 ระบบการเกษตรอินทรีย์ที่หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี

4.5.2.3 ระบบการเกษตรธรรมชาติ

4.5.3 แบ่งตามประเภทของพืชสำคัญเป็นหลัก

4.5.3.1 ระบบการเกษตรผสมผสานที่มีข้าวเป็นพืชหลัก

4.5.3.2 ระบบการเกษตรผสมผสานที่มีพืชไร่เป็นพืชหลัก

4.5.3.3 ระบบการเกษตรผสมผสานที่มี ไม้ผล ไม้ยืนต้นเป็นพืชหลัก

4.5.4 แบ่งตามลักษณะของสภาพพื้นที่เป็นตัวกำหนด

4.5.4.1 ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่สูง

4.5.4.2 ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ราบเชิงเขา

4.5.4.3 ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ดอน

4.5.4.4 ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ราบลุ่ม

การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะเป็นระบบที่ให้ผลดีกับเกษตรกร ทั้งในด้านการมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคการเพิ่มการมีงานทำ การมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความเสี่ยงจากการดำเนินกิจกรรมหลัก ลดการเคลื่อนย้ายแรงงาน สามารถใช้ทรัพยากรภายในฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมไม่ให้เสื่อมโทรม รักษาสมดุลของธรรมชาติไว้แต่อย่างไรก็ดีระบบการทำฟาร์มผสมผสานในแต่ละสภาพของท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันในด้านกิจกรรมที่จะมาดำเนินการ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับการวางแผนการจัดการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จจะต้องสอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขทางด้านกายภาพชีวภาพ เศรษฐกิจสังคม ของเกษตรกรแต่ละราย โดยจะมีความแตกต่างกัน ซึ่งการดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานมีประโยชน์ที่ได้รับ ดังนี้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2546, หน้า 56)

1. ลดความเสี่ยงจากความแปรปรวนของสภาพลมฟ้าอากาศ
2. ลดความเสี่ยงจากความผันแปรของราคาผลผลิต
3. ลดความเสี่ยงจากการระบาดของศัตรูพืช
4. ช่วยเพิ่มรายได้และกระจายรายได้ตลอดปี
5. ช่วยก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภัณฑ์
6. ช่วยกระจายการใช้แรงงาน
7. ช่วยก่อให้เกิดการหมุนเวียนของกิจกรรมต่างๆ ในระดับไร่นา
8. ช่วยให้เกิดเกษตรกรมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน
9. ช่วยทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรแบบผสมผสาน สรุปได้ว่า การเกษตรแบบผสมผสานเป็นการทำการเกษตรที่มีการเพาะปลูก ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ รวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันและก่อให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยต้องมีการดำเนินการให้มีความสำคัญในกิจกรรมแต่ละอย่างอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วย กล่าวโดยสรุป การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ การทำไร่นาสวนผสม และการเกษตรผสมผสาน เป็นการจัดการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และปัจจัยอื่นๆ ให้เกิดกิจกรรมการเกษตรในพื้นที่จำกัด เพื่อความมั่นคงในความเพียงพอของปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีวิต

5. ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้

ซูเกียรติ ลีภัย (2546, หน้า 62) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีส่วนร่วม 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร

เกียรติศักดิ์ เรืองทองดี (2548, หน้า 31) ได้เสนอปัจจัยการมีส่วนร่วม 3 ประการ ได้แก่ ปัจจัยของสิ่งจูงใจ ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วมกิจกรรม และปัจจัยด้านอำนาจ

โคเฮน และ อัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 2004, หน้า 59-78) กล่าวถึงอุปสรรคของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. อายุและเพศ เพศชายในสังคมส่วนใหญ่จะมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆมากกว่าเพศหญิง ช่วงของวัยทำงานจะเป็นช่วงที่ต้องการมีส่วนร่วมมากที่สุด

2. สถานภาพในครอบครัว ผู้ที่เป็นผู้นำในครอบครัวมักจะสนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ

3. ระดับการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาต่ำต้องการมีส่วนร่วมหากได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ ส่วนผู้ที่มีการศึกษาสูงจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเอง

4. อาชีพ ผู้ที่มีอาชีพมั่นคงและยังเป็นอาชีพที่พบปะคนมาก ยิ่งช่วยให้บุคคลต้องการมีโอกาสมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน

5. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ทางศาสนา มีผลทำให้บุคคลมีความสนใจหรือถูกผลักดันทางอ้อมให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมภายในชุมชน

เสาวนีย์ เลวลีย์ (2548, หน้า 71) ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมและรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด มีลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ นอกจากครูแล้วยังมีผู้ที่เกี่ยวข้องสนับสนุนให้เกิดความสำเร็จและผู้เรียนเองก็ต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการเรียนรู้ต้องมีบทบาทพร้อมกัน ได้แก่

1. การสำรวจความต้องการ โดยการซักถาม สังเกต สัมภาษณ์ เพื่อกระตุ้นให้ความสนใจกับผู้มีส่วนร่วม

2. การกำหนดมาตรฐาน เป็นการกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้

3. การวางแผนการเรียนรู้ เป็นการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ

4. กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นวิธีการปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ความรู้จากกรคิด วิเคราะห์วางแผน และปฏิบัติจริง

5. การประเมินผล เป็นการประเมินประสพการณ์ด้านต่างๆ ของการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยเน้นผลที่เกิดกับผู้เข้าร่วมเป็นสำคัญ

6. การสรุปผลการเรียนรู้ เป็นการนำผลจากการประเมินมาใช้เพื่อพัฒนาและปรับปรุง ข้อบกพร่องของการเรียนรู้ และกิจกรรมของการเข้ามามีส่วนร่วม

จากปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ พอจะกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. ปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ตำแหน่งทางสังคม ระดับการศึกษา การรับข้อมูลข่าวสาร เจตคติต่อเจ้าหน้าที่

2. ปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของรัฐ เอกชน โครงสร้างของโอกาสการมีส่วนร่วม อำนาจบังคับ และวัฒนธรรมของชุมชน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ สรุปได้ว่า มีปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ได้แก่ ปัจจัยที่เกิดจากภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ระดับการศึกษา และการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น ส่วนปัจจัยที่เกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของรัฐ เป็นต้น จากปัจจัยที่เกิดขึ้นดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นอย่างมาก จากการศึกษาแนวความคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำความคิดมาใช้ในการสนับสนุนการศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องของการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ โดยการนำเอาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม เป็นตัวแปรที่น่าสนใจน่าจะมีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร

6. บริบทจังหวัดนครพนม

คำขวัญประจำจังหวัด พระธาตุพนมค่าล้ำ วัฒนธรรมหลากหลาย เรณูผู้ไท เรือไฟโสภา งามตาฝั่งโขง วิถีศาสตร์ของจังหวัดนครพนม “เมืองน้ำอยู่ คู่สัมพันธ์อินโดจีน”

จังหวัดนครพนม เป็นจังหวัดเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำโขง ในดินแดนที่ราบสูง อดีตเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์อันรุ่งเรือง แรกทีเดียวตัวเมืองตั้งอยู่ทางฝั่งซ้าย ของลำน้ำโขง (ฝั่งลาว) บริเวณทางใต้ปากเข้บั้งไฟ ตรงข้ามกับอำเภอพระธาตุพนมในปัจจุบัน ตามอุรังคนิทานหรือตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร) ของพระธรรมราชาผู้ตรออดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม ได้เรียบเรียงไว้ตอนหนึ่งว่า สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสัตว์ที่แคว้นศรีโคตรบูรณ์ มีพุทธทำนายว่า เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้วเมืองศรีโคตรบูรณ์จักย้ายไปตั้งที่ “ป่าไม้รวก” มีนามว่า “เมืองมรุกขนคร” ซึ่งสันนิษฐานกันว่าหมายถึง เมืองที่อยู่ในดงไม้รวก ตามสภาพภูมิประเทศที่สร้างบ้านแปลงเมืองนั่นเองประมาณ พ.ศ.500 สมัยพญาสุมิตรธรรม ผู้ครองเมืองมรุกขนคร เป็นกษัตริย์ผู้มีจิตศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า มีการบูรณะพระธาตุพนมขึ้นเป็นครั้งแรก โดยก่อพระลานอุบมุง ชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 แล้วสร้างกำแพงล้อมรอบมีงานฉลองสมโภชอย่างมโหฬาร ซึ่งพระอุรังคธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์อัศจรรย์ยิ่ง ทำให้พญาสุมิตรธรรมบังเกิดความปีติโสมนัสมาก นอกจาก

ถวายทรัพย์สินมีค่ามากมายเป็นพุทธบูชาแล้ว ยังมอบหมายให้หมู่บ้านทั้ง 7 แห่งในเขตแดนนั้น เป็นผู้ดูแลรักษาองค์พระธาตุ หลังจากพญาสุมิตรธรรม มีผู้ครองนครต่อมาอีก 2 พระองค์ ก็เกิดเหตุอาเพศแก่อาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ จนกลายเป็นเมืองร้าง กระทั่งถึง พ.ศ.1800 เจ้าศรีโคตรบูรณ์ได้สร้างเมืองมรุกขนครขึ้นใหม่ได้เมืองท่าแขกบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ใน พ.ศ. 2057 สมัยพระเจ้านครหลวงพิชิตทศพิศราชธานีศรีโคตรบูรณ์ได้เปลี่ยนชื่อเมืองใหม่กลายเป็น เมืองศรีโคตรบูรณ์ ตรงตามชื่ออาณาจักรเดิม ในสมัยนี้ยังมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมเรื่อยมาจนถึง พ.ศ.2280 พระธรรมราชาเจ้าเมืองศรีโคตรบูรณ์องค์สุดท้าย ได้ย้ายเมืองมาตั้งบนฝั่งขวา (ฝั่งไทย) เยื้องเมืองเก่าไปทางเหนือแล้วขนานนามเมืองใหม่ว่า เมืองนคร จากนั้นมีการโยกย้ายชุมชนเมืองอีกหลายครั้ง พ.ศ.2321 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้มีการย้ายเมืองมาตั้งที่บ้านหนองจันทร์ ห่างขึ้นไปทางเหนือ 52 กิโลเมตร ในปี พ.ศ. 2333 รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองนครก็ได้ขอขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร โดยพระองค์ทรงพระราชทานนามใหม่ขึ้นว่า นครพนม ชื่อนครพนมนั้น มีข้อสันนิษฐานประการหนึ่งว่า เมืองนครเคยเป็นเมืองลูกหลวงมาก่อน และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จึงได้ใช้ชื่อว่า นคร ส่วนคำว่าพนม ก็มาจากพระธาตุพนม ปุชนิยมสถานที่อยู่บ้านคู่มือเมืองมาช้านาน หรืออีกนัยหนึ่งคือ เดิมเมืองมรุกขนครตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในบริเวณที่มีภูเขาสลับซับซ้อน จึงนำคำว่า พนม ซึ่งแปลว่าภูเขามาใช้ นครพนม จึงหมายความว่าถึง เมืองแห่งภูเขา นั่นเอง

6.1 ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดนครพนมมีเนื้อที่ประมาณ 5,512.7 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,445,414.32 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 140 เมตร ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 740 กิโลเมตร จังหวัดนครพนมเป็นจังหวัดชายแดน ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ตอนบน) ของประเทศไทย มีลักษณะเป็นแนวยาวตามฝั่งแม่น้ำโขงประมาณ 153 กิโลเมตร ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 16-18 องศาเหนือ และลองจิจูดที่ 104-105 องศาตะวันออก มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดอำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย

ทิศตะวันออก ติดแขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขง

เป็นแนวกั้นพรมแดน

ทิศใต้ ติดอำเภอดงหลวง และอำเภอหว้าใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันตก ติดอำเภอกุสุมาลย์ อำเภออากาศอำนวย และอำเภอเมืองสกลนคร

จังหวัดสกลนคร

6.2 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศ แบ่งเป็น 2 ตอน คือ

6.2.1 ตอนเหนือ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินสูงและที่ดอน มีป่าไม้สลับกับพื้นที่ราบ ทางตอนกลางและตะวันตกของพื้นที่จะเป็นที่ราบลุ่มมีลักษณะเป็นทุ่งกว้างซึ่งปีใดมีฝนตกชุกจะมีสภาพน้ำท่วมขัง

6.2.2 ตอนใต้ พื้นที่บริเวณใกล้แม่น้ำโขงเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมถึงส่วนทางทิศตะวันตก ซึ่งอยู่ห่างออกไปพื้นที่มีลักษณะเป็นลูกคลื่น และที่ดอนสภาพป่าเป็นไม้เต็งรัง พื้นดินส่วนมากเป็น หินลูกรัง บางส่วนมีลักษณะเป็นเนินและที่ต่ำสลับกัน

6.3 ลักษณะภูมิอากาศ

โดยทั่วไป จังหวัดนครพนมเป็นจังหวัดที่มีฝนตกชุกในฤดูฝน ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจาก พายุไซร่อนในทะเลจีนใต้ รวมทั้งอิทธิพลจากป่าไม้และเทือกเขาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ฝนตกชุกตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ซึ่งในปี 2549 มีฝนตกประมาณ 139 วัน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 2,189.5 มิลลิเมตรต่อปี อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 37.5 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุด 10.5 องศาเซลเซียส

6.4 การปกครองและประชากร

ในปี 2550 จังหวัดนครพนมแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 อำเภอ 99 ตำบล 1,123 หมู่บ้าน โดยมีอำเภอ ดังนี้ อำเภอเมืองนครพนม อำเภอท่าอุเทน อำเภอธาตุพนม อำเภอนาแก อำเภอนาหว้า อำเภอบ้านแพง อำเภอปลาปาก อำเภอโพนสวรรค์ อำเภอเรณูนคร อำเภอศรีสงคราม อำเภอนาทม และอำเภอวังยาง

การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 9 แห่ง และมีองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 93 แห่ง จากข้อมูลกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ในปี 2549 จังหวัดนครพนมมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 695,351 คน เป็นชาย 346,321 คน และหญิง 349,030 คน ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลมีจำนวนประชากร 88,531 คน คิดเป็นร้อยละ 12.7 ของประชากรทั้งหมด ส่วนที่เหลือ 606,820 คน หรือร้อยละ 87.3 อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล ความหนาแน่นของประชากร โดยเฉลี่ยประมาณ 126 คนต่อตารางกิโลเมตร

6.5 สภาพของกิจกรรมการเกษตรด้านเศรษฐกิจพอเพียงของอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

อำเภอท่าอุเทน มีครัวเรือนที่ทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ ไร่นาสวนผสม จำนวนครัวเรือนเกษตร 549 ทำการเกษตรมีแหล่งน้ำมาจาก แหล่งน้ำตามธรรมชาติ และแหล่งชลประทาน โดยทางกลุ่มเกษตรกรได้รับการเรียนรู้การทำ การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาจาก นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร นายวัฒนา บุตรเวส ตำแหน่ง นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ระดับ 6 และนายชัยรงค์ ชัน โมละ ตำแหน่ง นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ระดับ 6 เป็นผู้รับผิดชอบศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ซึ่งกลุ่มเกษตรกรมีความสนใจ และนำไปขยายผลต่อด้วยการปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตาม

การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรยังคงประสบกับปัญหาหลักสำคัญ ก็คือ ชุมชนยังขาดการเรียนรู้โดยชุมชน และปัญหานี้สิ้น ตลอดจนไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการเกษตร ทั้งนี้ส่วนราชการ โดยสำนักงานเกษตรอำเภอท่าอุเทนร่วมกับชุมชนได้ร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเรื่องการจัดทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นจากการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นความต้องการของเกษตรกรในชุมชนจากเวทีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง

6.5.1 การเรียนรู้การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

กลุ่มเกษตรกรได้รับการเรียนรู้การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาจาก นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร เป็นผู้รับผิดชอบศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน ซึ่งกลุ่มเกษตรกรมีความสนใจ และนำไปขยายผลต่อด้วยการปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง

6.5.1 ปัญหาหลักของเกษตรกรในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

6.5.1.1 ชุมชนยังขาดการเรียนรู้โดยชุมชน เพราะประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขา มีปัญหาในการสื่อสารเป็นส่วนใหญ่

6.5.1.2 การเดินทางไปยังพื้นที่การเกษตร เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่บนเนินคอยชะ ส่วนมาก จึงทำให้การเดินทางลำบาก

6.5.1.3 น้ำท่วมพื้นที่การเกษตร ปัญหานี้จะเกิดขึ้นทุกหน้าฝนของทุกๆปี เพราะตั้งแต่ประเทศจีนมีการทำเขื่อนกักน้ำ ช่วงหน้าต้นปีก็จะแล้งมาก ต้องอาศัยแหล่งน้ำชลประทานและอาศัยน้ำฝนไปด้วย

6.5.1.4 น้ำเสียจากแหล่งกำเนิดน้ำเสียจะปล่อยลงคู คลอง จะไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ โดยเฉพาะคลองชลประทานและแม่น้ำสาย จะมีเกษตรกรจะใช้น้ำจากแหล่งน้ำทั้งสองแห่งสำหรับทำการเกษตรปลูกพืชผักบริโภคซึ่งอาจทำให้ผลผลิตทางการเกษตรปนเปื้อนสารพิษได้

6.5.1.5 คุณภาพของดินมีธาตุอาหารไม่สมบูรณ์ จึงทำให้ส่งผลโดยตรงต่อผลผลิตและรายได้ของชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ต้องอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติเป็นหลัก

6.5.1.6 การประกอบอาชีพประสบ ปัญหาผลผลิตมีราคาต่ำ ต้นทุนในการประกอบอาชีพ ด้วยจำนวนเงินที่สูง ส่งผลให้มีภาระหนี้สินสูง เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันสูง

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีงานวิจัยที่สอดคล้อง ดังนี้

มัลลิกา เชี่ยวหวาน (2546, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร ในเขตจังหวัดอ่างทองและ

พระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า 1.) กิจกรรมการเรียนรู้ทางการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม มี 6 กิจกรรมได้แก่ การฝึกอบรม การดูงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การประชุมสัมมนา การทำแปลงสาธิต และการเผยแพร่ความรู้ โดยระดับการมีส่วนร่วมส่วนใหญ่อยู่ที่ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไปที่ ร่วมรับประโยชน์และร่วมปฏิบัติ ส่วนการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผลนั้นมีน้อยถึงไม่มีเลย 2.) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม พบว่าปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เวลาว่าง ตำแหน่งทางสังคม ศักยภาพส่วนบุคคล ความต้องการบริการจากรัฐ เขตคติ กิจกรรมการเกษตร และทรัพยากรที่มีอยู่ การเปิดรับข่าวสาร ส่วนรายได้และการศึกษาไม่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ซึ่งไม่สอดคล้องกับทฤษฎี แต่สอดคล้องกับการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงาน ผู้นำชุมชนและเครือข่ายกลุ่มอาชีพ 3. แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วม ต้องส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้องและพัฒนาวิธีการจัดการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมปฏิบัติจริง สอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมของเกษตรกร เน้นเนื้อหาการพึ่งตนเองและการจัดการทรัพยากรการเกษตร

สุวัฒน์ แก้วเขารัมย์ (2548, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของพนักงานฝ่ายวิศวกรรมจราจรทางอากาศ บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด พบว่า พนักงานฝ่ายวิศวกรรมจราจรทางอากาศ เข้าร่วมกิจกรรมบริษัทฯ ในระดับสูง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะกิจกรรมดังกล่าวเป็นนโยบายของบริษัทฯ และมีผลต่อการประเมินผลงานเพื่อเลื่อนตำแหน่งหรือพิจารณาความดีความชอบให้พนักงาน ภาพรวมของการศึกษาวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมบริษัทฯ จะมากทั้งในด้านกีฬาและสังสรรค์ ผลที่ได้คือ อายุการทำงานนานและตำแหน่งงานที่ทำอยู่ในระดับหัวหน้างานเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสนับสนุนการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ปัจจัยทางด้าน เพศ อายุ รายได้ สถานภาพ และกองที่ปฏิบัติงานเป็นปัจจัยรอง การสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมองค์กร บริษัทฯ ควรมีการจูงใจ โน้มน้าวจิตใจ หรือประชาสัมพันธ์ให้พนักงานทุกคนในบริษัทฯ ทราบให้มากในการร่วมกิจกรรมของพนักงานทุกคนในบริษัทฯ เพราะพนักงานทุกคนในบริษัทฯ มีส่วนสำคัญที่จะช่วยในการพัฒนาบริษัทฯ ให้เจริญก้าวหน้าได้

ชำนาญ พูลพั่งงา (2547, หน้า 72) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ออกเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน การได้รับข่าวสารและขนาดพื้นที่ถือครอง ส่วนปัจจัยอื่นได้แก่ เพศ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ของหัวหน้าครอบครัว การเป็นสมาชิกกลุ่ม จำนวนแรงงานในครัวเรือน อาชีพรอง ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

กาญจนา ทวีวัฒน์ (2547, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ศึกษาอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตคือ ปัจจัยด้านการศึกษา ระยะเวลาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง และปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ได้แก่ ปัจจัยด้าน เพศ อายุ รายได้ อาชีพ สถานภาพสมรส การดำรงตำแหน่ง และความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน

วีระชัย คำล้าน (2547, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการบริหารงาน พัฒนาท้องถิ่นของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ รายได้ ตำแหน่งงาน การเป็นสมาชิกการเมือง สังคม ส่วนปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ อายุ รายได้ อาชีพ สถานภาพสมรส การดำรงตำแหน่ง และความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน

ปรารมภ์ ยานะวิมุติ (2547, หน้า 91) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูป ผลผลิตเกษตร สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา พบว่า รายได้สูงมีผลต่อการมีส่วนร่วม คิดและร่วมประเมิน เจตคติสูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมรับประโยชน์ เจตคติ ต่อเจ้าพนักงาน เจตคติที่เกษตรกรมีผลต่อการมีส่วนร่วมปฏิบัติและรับผลประโยชน์ ส่วนอายุ รายได้ จำนวนปีการศึกษาในโรงเรียน ความรู้ด้านการแปรรูป ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ เวลา

อาตุล พันธเสน (2549, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิก กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่สมาชิกเคยเข้าร่วมอบรม และติดต่อกับพนักงานเกษตรในช่วงปลายฤดูฝน กลุ่มแม่บ้านได้รับรู้ในวัตถุประสงค์ และการดำเนินงาน แสดงว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงานของกลุ่ม แม่บ้านเป็นอย่างดี สมาชิกส่วนใหญ่มีความพึงพอใจมากเห็นได้จากการเข้าร่วมกิจกรรม

ธวัช ศิริมาลา (2548, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ พัฒนาเด็กเล็กในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศึกษาอำเภอพนมสารคาม อำเภอบางแก้ว และอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา จากการศึกษาพบว่า 1.) การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ พัฒนาเด็กเล็ก ในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก คณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็กมีส่วนร่วม สูง 2.) เพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา ของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมี ส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3.) รายได้ของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็กมี ความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 4.) ความรู้ความเข้าใจใน การดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การได้รับความรู้ ข่าวสารจากหน่วยงานทางราชการ ของ คณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนา เด็กเล็ก 5. การได้รับเงินบริจาคจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง ประชาชน มูลนิธิ ในการดำเนินกิจกรรมศูนย์ พัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ศิริวรรณ วงศ์สมบัติ (2546, บทความย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในอำเภอสันทรายและอำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกแม่บ้านเกษตรกรมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ กับตัวแปรอิสระดังนี้ คือ อายุ รายได้ ประสบการณ์ การฝึกอบรม ความถี่ในการติดต่อกับพนักงานเคหกิจเกษตร และความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกในกลุ่ม ส่วนปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการทำนวยการมีส่วนร่วมของสมาชิกแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มที่ประสบความสำเร็จและกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับตามขั้นตอนของการเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ร่วมรับรู้ ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมิน โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รายได้ ตำแหน่งทางสังคม เจตคติ การศึกษา และการเปิดรับข่าวสาร ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน และที่เป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่ หน้าที่ของรัฐ การสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้นำชุมชนและเครือข่าย ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อนำมาปรับปรุงใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเกษตรกร โดยเน้นไปที่การเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่สร้างความมั่นคงของภาคเกษตรที่เป็นฐานทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของไทย